

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий 11 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3-4. – С. 21.

3. Конвенція ООН про права дитини. [Електронний ресурс]. Законодавство України. Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

*Конопельський В. Я.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ*

ЧИ ДОЦІЛЬНО ВПРОВАДЖЕННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ?

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку нашої держави новим суперечливим питанням у галузі кримінального права стає довічне позбавлення волі, зокрема, існування можливості звільнення засудженого від покарання у виді довічного позбавлення волі. Тому виникає необхідність визначення пріоритетів необхідності та можливості здійснення таких змін в Україні.

У 2015 році Верховна Рада України зареєструвала проект закону № 2292 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням», який передбачав можливість засудженого реалізувати умовно-дострокове звільнення від довічного ув'язнення або заміну більш м'яким покаранням за дотримання певних умов. Таке звільнення гарантувалося б усім засудженим, крім випадків існування підстав для відмови. Але Президент України наклав вето на цей законопроект, що викликало обурення деяких народних депутатів, журналістів та науковців. Наприкінці 2017 року зареєстровано аналогічний законопроект № 6344 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адаптації порядку застосування окремих інститутів кримінального права до європейських стандартів» (далі – Законопроект), основні ідеї якого не змінилися. Законопроект передбачає, насамперед, удосконалення нормативного регулювання та приведення практики застосування окремих інститутів кримінального права у відповідність до європейських норм, зокрема, умовно-дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі та заміни невідбутої ними частини покарання більш м'яким. Також передбачено, що застосування умовно-дострокового звільнення чи заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким можливі лише з

ініціативи самого довічно засудженого. Запроваджується принцип «презумпції виправлення», який означає, що кожен має право на умовно-дострокове звільнення при дотриманні певних умов, тобто таке звільнення гарантується всім доти, доки немає підстав для відмови. При цьому не засуджений має доводити, що він виправився та заслуговує застосування цих інститутів, а адміністрація установи повинна представити докази, що засуджений становить небезпеку для суспільства і не може бути звільнений. Щодо умов, які встановлюються для довічно засудженої особи, то умовно-дострокове звільнення може мати місце, якщо відбуто не менше трьох чвертей строку покарання – у разі заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, а заміна більш м'яким покаранням – застосування позбавлення волі строком на 15 років, якщо засуджений відбув не менше 10 років, має низький ризик учинення повторного кримінального правопорушення та склав особистий план реінтеграції в суспільство. Засудженим, які під час відбування покарання у виді довічного позбавлення волі досягли віку 65 років, заміна покарання більш м'яким може бути здійснена на строк десять років позбавлення волі. Після звільнення на особу покладаються обов'язки, визначені статтею 76 Кримінального кодексу (далі – КК) України, тобто ті, що й на всіх засуджених, на строк 5 років з можливістю продовжити ще на 5 років. Якщо особа, якій покарання у виді довічного позбавлення волі замінювалося позбавленням волі на певний строк, учинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, поєднаний із застосуванням фізичного насильства проти особи, вона направляється для подальшого відбування довічного позбавлення волі без права повторного застосування заміни покарання більш м'яким [1, с. 36].

Відповідно до статті 64 КК України довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк [2], тобто є найсуворішим з усіх видів покарань і виключає звільнення від відбування покарання з випробуванням, а до засуджених, які відбувають це покарання – умовно-дострокове звільнення від його відбування. До них не застосовують заміну невідбутої частини покарання більш м'яким. Тим не менше, законодавець зберігає для них шанси на звільнення, стимулюючи їх виправлення. Так, це є можливим на підставі частини другої статті 87 КК України, коли актом про помилування Президента України довічне позбавлення волі може бути замінено на позбавлення волі на певний строк — не менше 25 років. Однак клопотання про помилування може бути подане засудженим після відбуття ним не менше 20 років призначеного покарання у виді довічного позбавлення волі [3, с. 151].

На нашу думку, при реалізації Законопроекту необхідність існування інституту помилування вичерпається. Адже помилування передбачає більші рокові строки відбування покарання та реалізації клопотання про помилування, а тому зовсім не буде необхідності в здійсненні помилування.

Довічне позбавлення волі справляє суперечливий вплив на засуджених (як позитивний, так і негативний), що зумовлено суперечливим характером самого покарання. З одного боку, воно є необхідним та корисним, оскільки захищає суспільство від злочинних посягань, з іншого – руйнує позитивні соціальні зв'язки засуджених, виключаючи їх із нормального життя. Психологічні дослідження вказують на те, що позитивний ефект перевиховання злочинців у виправних колоніях досягається лише щодо певної частини засуджених [4, с. 150].

За підсумками дослідження кримінально-правової характеристики осіб, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, з'ясовано, що:

1. У структурі скоєних умисних убивств переважає вбивство, учинене з особливою жорстокістю (18,3%); убивство двох або більше осіб (17,5%); убивство, учинене з корисливих мотивів (14,4%); убивство, учинене за попередньою змовою групою осіб (13,2%) та вбивство, учинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство (7%); решта видів кваліфікованих умисних убивств складають незначний відсоток.

2. 58,4% засуджених не мали кримінального досвіду до засудження і вчинили злочин вперше; 41,6% становлять засуджені, які вже мали попередні судимості. Серед останніх 30,6% респондентів мали дві судимості; 10,5% – три, 0,5% – чотири і більше.

Із зазначених статистичних даних випливає, що відсутність попереднього кримінального досвіду не робить таких засуджених менш суспільно небезпечними, що має значення для планування відповідних заходів соціально-виховного, режимного та профілактичного характеру [5, с. 342].

На нашу думку, положення Законопроекту не передбачають гарантій виправлення засудженого та невчинення ним нових злочинів. Адже на загальних засадах будь-яке пом'якшення кримінального покарання ґрунтується на тому, що засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці довів своє виправлення. А у випадку засуджених до довічного позбавлення волі відсутні можливості доказування таких обставин, оскільки довічники не зобов'язані працювати, цілодобово утримуються в камері, фактично обмежені у вчиненні нового злочину під час відбування покарання тощо.

Прийняття Законопроекту зумовить вихід на волю більшості довічників, які відбули покарання понад 25 років. А чи можуть існувати ознаки виправлення в такої особи, якщо, наприклад, вона неодноразово вчиняла вбивство з кваліфікуючими ознаками і засуджена до довічного позбавлення волі? Яскравим

прикладом також є засуджений Чекатило. Якби його засудили до довічного позбавлення волі, то завтра за Законопроектом його б випустили, а він учинив більше ніж 50 жорстоких убивств з обтяжуючими ознаками. Тож чи має така особа шанс на виправлення? Вважаємо, що більшість погодиться, що суспільна небезпека таких людей не зменшиться, і в подальшому довічники повернуться відбувати довічне позбавлення волі після вчинення чергового злочину. Тож, виходить, Законопроект дасть змогу довічно засудженим «згадати молодість», учинити новий злочин та збільшити рівень злочинності.

Беззаперечно, кожна держава захищає права та законні інтереси своїх громадян. На тлі проблем, які існують нині в пенітенціарній системі, зокрема щодо умов тримання ув'язнених у слідчих ізоляторах та осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, зростання захворюваності серед ув'язнених та засуджених на туберкульоз, ВІЛ-інфекцію та інші епідемічні хвороби, недостатнього матеріально-технічного забезпечення установ виконання покарань, низької кваліфікації персоналу органів і установ виконання покарань, існує необхідність не вдосконалення способів звільнення засуджених від відбування покарання, а саме покращення умов їх тримання, виконання завдань покарання та недопущення порушення їх прав та інтересів саме у виправній колонії [6].

У більшості країн, де покарання у виді довічного позбавлення волі може бути призначено, існують виділені механізми розгляду пропозиції перегляду вироку після відбування певного мінімального періоду, установленого законом. Як визначають фахівці з міжнародних стандартів поведінки із засудженими, рішення про те, чи становить довічно засуджений загрозу для суспільства, завжди суперечливе. Одним із найбільш важливих кроків при визначенні ефективної політики у сфері довічного позбавлення волі є розроблення справедливої, добре обміркованої та гуманної процедури, що дозволить оцінити готовність того чи іншого довічно ув'язненого до виходу на свободу. З огляду на розвиток нашої держави, складається думка, що поставлено завдання перейняття всіх європейських стандартів у всі сфери життєдіяльності, а питання їх практичного застосування перенесено на другий план, ніби вони вирішуються самі собою в майбутньому, що є дуже грубою помилкою і хибним способом розвитку країни [1, с. 38].

Отже, на нашу думку, мета законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адаптації порядку застосування окремих інститутів кримінального права до європейських стандартів» щодо звільнення чи заміни більш м'яким покарання у виді довічного позбавлення волі не є виправданою. Держава зовсім не готова до практичного застосування вимог законопроекту, сам закон потребує вдосконалення і виправлення не під європейські стандарти, а під можливості країни, її менталітет та особливості

громадянської позиції. Тож можливість бути звільненим від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі може мати місце в національному законодавстві лише за умови розроблення справедливої, добре обміркованої та гуманної процедури, що дозволить оцінити готовність того чи іншого довічно ув'язненого до виходу на свободу та гарантувати його правомірну поведінку.

Список використаних джерел

1. Глушков В. О., Козакова І. В. Перспективи запровадження умовно-дострокового звільнення для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, в кримінальному праві України / В. О. Глушков, І. В. Козакова // Держава та регіони. – 2015. – № 2. – С. 35-40.

2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1449169133706098>.

3. Павленко В. О. Чи можливе виправлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі? // В. О. Павленко // Перспективи реформування кримінально-виконавчої системи України: матеріали круглого столу студентів, аспірантів, молодих вчених (4 квітня 2017 року, м. Харків). – С. 151-153

4. Хорошун О. В. Кримінально-виконавча установа як суб'єкт виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі / О. В. Хорошун // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – С. 147-154.

5. Хорошун О. В. Кримінально-правова характеристика осіб, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі / О. В. Хорошун // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 337-343.

6. Лиска В. М. Основні напрями гуманізації кримінально-виконавчого законодавства та забезпечення прав людини під час виконання покарань / В. М. Лиска : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/7946>.